

Entfernung AK.

4. Das äußere Oval wird auf eine ähnliche Weise, wie das innere Oval zusammengestellt, Kreise $m_1 - m_4$ haben die Mitten wieder in den Punkten E, F, G, H, nur ihre Radien sind größer um die Länge AK.

Abb. 32: Ein Beleg der Absicht des Architekten, die Ellipse des zentralen Saales der Grotte durch ein Oval zu ersetzen. Blau – innere Ellipse und ihre Brennpunkte, grün – äußere Ellipse und ihre Brennpunkte, rot – bedeckte Fläche zwischen dem inneren und äußeren Oval. Punkte E-H sind Gipfel des quadratischen Kernes übereinstimmend mit der Abb. 31 (Autor M. Müller, digitale Ausführung M. Ďurica).

Abb. 33: Grundriss des Gebäudes der Grotte mit dem Schema der möglichen Art der Absteckung des zentralen Ovals (Autor M. Müller, digitale Ausführung M. Ďurica).

Für die genaue Platzierung des zentralen Teiles der Grotte war es nötig die Hauptachse in der Richtung V-Z zwischen den Punkten P und V abzustecken. Der Punkt B liegt genau an der Grenze des Waldsteinsgrundstückes und der Letenská Straße. Auf der Linie der Achse liegt die Mitte des Ovals S – vom P genau in der Entfernung 17 Ellen und der Punkt M auf dem inneren Haupt des Ringmauerwerkes in der Entfernung genau 34 Ellen und der Punkt V an seinem äußeren Haupt, an der Grenze des Grundstückes, das dem Augustinerkloster gehört, entfernt genau 37 Ellen. Das, dass die Maße in ganzen Ellen aufgehen, halten wir für eine wichtige Stütze unserer Rekonstruktion der Platzierung der großen Achse des Ovals. Der sehr wichtige Punkt W ist einer der Gipfel des gleichschenkligen Dreiecks UVW, der bei der Absteckung der großen Achse des Ovals eine grundsätzliche Rolle spielte. Die Basis dieses Dreiecks WU steuert in der nördlichen Richtung zur westlichen Stirnseite des Gebäudes der Pagen als die Achse o_4 , die große Achse des Ovals ist senkrecht auf sie und im Schnittpunkt dieser Achsen liegt der Punkt B. Nach der Absteckung der Mitte S auf der großen Achse des Ovals war es möglich die Punkte des inneren Ovals A und B abzustecken, die von S 9,5 Ellen entfernt sind, und auch Punkte E und F, die durch den Parameter des quadratischen Kernes in der Entfernung 3 Ellen gegeben sind. Danach folgte das Ausmessen und die Sicherung der Punkte I und J von den Punkten E und F durch das Einschneiden der Entfernung AF (resp. EB) = $9,5 + 3 = 12,5$ Ellen. Dadurch wurde die Nebenachse abgesteckt, identisch mit der Achse o_3 , senkrecht auf die Hauptachse (große). Auf der Nebenachse wurden von der Mitte S Punkte G und H abgesteckt, wieder durch den Parameter des quadratischen Kernes 3 Ellen gegeben. Von der Mitte S reichte dann auf die Hauptachse die Entfernung SI = SJ zu übertragen und die Punkte K und L zu gewinnen, die die Stärke des Mauerwerkes AK = BL festgelegt haben. Auf diese gewöhnliche Art abgeleitete Mauerstärke hat logisch das Maß nicht in ganzen Ellen. Es hat schon nichts mehr gehindert, den Grundriss des ovalen Baus mit Hilfe des Bindfadens, ausführbar auf zweierlei Art abzustecken: 1) Es gilt für das innere Oval, dass man vom Punkt E mit dem Bindfaden von der Länge EA den Abschnitt zwischen den Punkten T_1 und T_2 abzirkele, vom Punkt H mit dem Bindfaden von der Länge HT₁ dann den Abschnitt vom Punkt T_1 zu T_2 , den Abschnitt zwischen T_2 und T_3 vom Punkt F mit Hilfe der Länge FB = EA abzuzirkeln, und zur Absteckung des Abschnittes zwischen T_3 und T_4 vom Punkt G die Länge des Bindfadens die der Entfernung GT₄ entspricht zu benützen. Dasselbe gilt auch für das äußere Oval, es reicht nur einen um die Mauerstärke längeren Bindfaden zu verwenden. 2) Die Absteckung kann man auf eine noch einfachere und schnellere Art durchführen - nur von zwei Stellen: Zuerst vom Punkt H den Bindfaden über den Punkt E (er muss mit einem dünnen Nagel oder einer Stange stabilisiert werden) zum Punkt A zu spannen. Mit dem so langen Bindfaden die ganze nördliche Hälfte des Ovals umschreiben (vom Punkt A zu T_1 über den Nagel auf dem Punkt E gebogen, im Abschnitt zwischen T_1 und T_2 mit dem direkten Bindfaden, vom Punkt T_2 dann mit dem über den Nagel gebogenen Bindfaden auf dem Punkt F bis zum Punkt B). Dasselbe mit dem gleich langen Bindfaden vom Punkt G durchführen und so die südliche Hälfte des Ovals abzustecken. Man kann auch gleichzeitig den inneren und äußeren Umfang des Ovals abstecken, für den äußeren Umfang gilt, dass die Länge des Bindfadens durch die Verbindungslinie HEK gegeben wird, also länger um die Mauerstärke.

Abb. 34: Der Vergleich der Grundrisse der Grotte (rosafarbene Fläche) und der Wälschen-Kapelle (hellgrüne Fläche und grüne Linien). Grundriss der Wälschen-Kapelle nach Dipl.-Ing.-Arch. Z. Průchová (übernommen von Krčálová 1976, 71 Abb. 7) (Entwurf M. Müller, digitale Ausführung M. Ďurica).

Abb. 35: Analyse des Grundrisses der Wälschen-Kapelle in der Unterlage von Z. Průchová (Autor M. Müller, digitale Ausführung M. Ďurica).

Abb. 36: Teilweise entfalteter idealisierter Blick vom Westen in den leeren zentralen Raum der Grotte (M. Müller).

(Übersetzung J. Kroupová)

KOSTEL SV. JANA KŘTITELE V URBANOVĚ U TELČE

PAVEL BORSKÝ

V roce 1998 byl na stránkách Průzkumů památek publikován příspěvek ke kostelu sv. Vojtěcha poblíž Studnic u Telče, jehož výstavba či přestavba kolem roku 1516 byla spojena s patronátem tehdejšího majitele telčského panství Adama I. z Hradce.¹⁾ Urbanov (okres Jihlava, kraj Vysočina) rovněž přináležel v raném novověku k telčskému panství. Tamní farní kostel sv. Jana Křtitele je v literatuře známou pozdně románskou svatyní, jejíž stavební vývoj podrobně analyzoval Václav Richter. Provedený stavebněhistorický průzkum některé Richterovy závěry upřesnil a nové poznatky umožňují spojit úpravy kostela rovněž s osobou Adama I. z Hradce.²⁾

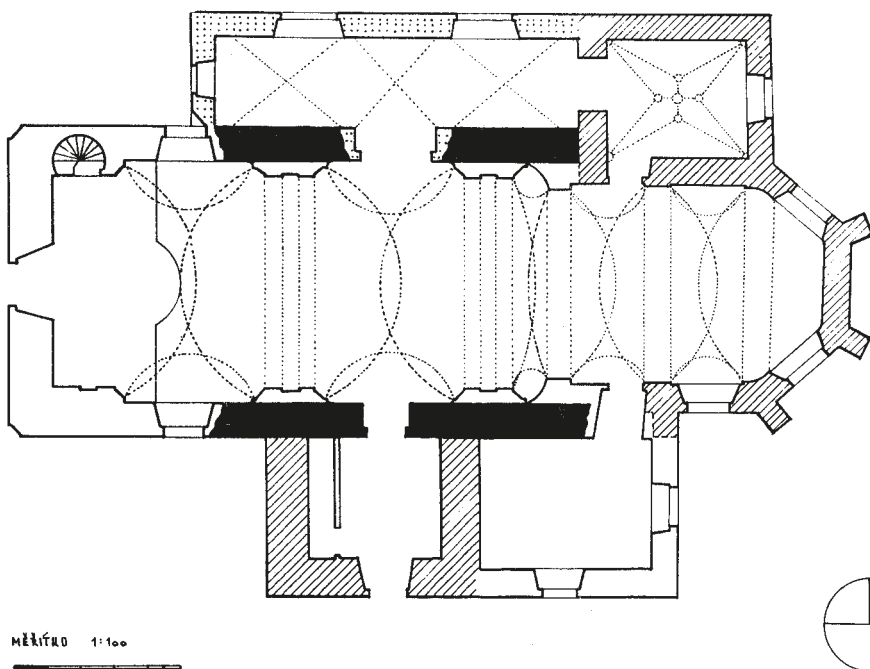
Existence kostela v Urbanově je poprvé nepřímo doložena zmínkou o patronátním právu k roku 1355 v deskovém vkladu. Štěpán a Hynek z Březnice tehdy vložili vesnice Urbanov s patronátním právem, Nevcehle a Orechov Bohunkovi z Volřífova (...vilas videlicet Vrbanov et Nebczyhen et Vrsechav cum siluis pratis piscinis iurepatronatusque et omnibus pertinencijs...).³⁾ Rodu vladků z Volřífova erbu dvou buvolích rohů Urbanov patřil do roku 1420.⁴⁾ Pak přešel do rukou Jana z Hradce a stal se následně součástí telčského panství.⁵⁾ Patronátní právo proto přináleželo telčské vrchnosti. Jáchym Oldřich z Hradce roku 1596 patronát daroval jezuitské koleji v Jindřichově Hradci. Po založení koleje v Telči roku 1651 fundátorka koleje Františka Slavatová z Chlumu a Košumberka, rozená z Meggau, přenesla patronát na nový dům. Jezuité z Telče pak vykonávali patronátní právo do roku 1773. Po zrušení řádu připadl patronát Náboženskému fondu.⁶⁾

Obr. 1: Urbanov (okres Jihlava), tzv. první vojenské mapování, 1764–1768.

Obr. 2: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Okolí kostela s jižně situovaným farním dvorem na indikační skice mapy stabilního katastru z roku 1835 (MZA Brno, fond D 9, inv. č. 3 583, č. mapy 2 782, kart. 665).

Obr. 3: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Půdorys kostela s vyznačením stavebních fází podle V. Richtera. Černě fáze I (kolem 1220); šrafovane fáze II (kolem 1450 nebo po polovině 15. století); tečkované fáze III (kolem 1650), neznačena fáze IV (1780–1788) (převzato z: V. Richter, o. c. v pozn. 6, s. 63).

Kostel stojí stranou zástavby na ostrožně obtékané Moravskou Dyjí za soutokem s Nevcehleským potokem. Orientovanou stavbu obklopuje zrušený hřbitov obehnaný zdi. Západní průčelí hledí k nezastavěnému prostranství na opyši ostrožny, kde se nachází ve výrazně snížené úrovni asi uměle dorovnaná plocha. Vstup na hřbitov z návsi je situován za presbytářem a sestává z brány a branky uzavřené mřížemi. Severně vstupu je do ohradní zdi hřbitova vstoupána klenutá kaple sv. Barbory s polygonálním závěrem. Jižně od kostela se nachází bývalý farní dvůr s objekty tzv. staré a nové fary.

Jednoduchá svatyně sestává z obdélné lodi a nehlubokého kněžiště ukončeného pětibokým závěrem podepřeným nakoso postavenými opěráky na nárožích. Jednou odstupně opěráky byly v horní polovině dodatečně dozděny. Jednolodi je zastřešeno sedlovou střechou uzavřenou na západě hladkým štítem a na východě ukončenou zvalbením nad polygonem závěru. K jižnímu boku lodi přiléhá hranolová věž ukončená stanovou střechou. K východní straně věže je přistavěna mladší sakristie zaklenutá plackou. Sakristie se přimyká ke kněžišti a její východní zeď pohltila krajní, kolmo postavený opěrák kněžiště. Další přístavby jsou situovány na severní straně. K presbytáři je zde připojena původní sakristie s žebrovou klenbou. Na tuto starou sakristii navazuje protáhlá klenutá kaple zasahující dále k západu.

Hlavní vstup je situován v podvěží. Ve vstupu do přízemí kamenné věže je osazen sedlový portál s okoseným ostěním. Průběžné okosení ukončují na stojkách poměrně vysoko nad prahem směrem ven skloněné trojúhelné výběhy. Ve vstupu do lodi v podvěží se nachází kamenný portálek s půlkruhovým záklenkem a průběžnou profilací sestávající z většího a menšího oblounu, které odděluje hluboký výžlabek. Podvěží je zaklenuto křížovou bezžebrou klenbou. V současnosti je zde umístěna mísa pozdně románské křtitelnice a patka sloupku s drápkou, která byla nalezena

při novodobé úpravě prahu vstupu do lodi. Na západní straně podvěží je příčkou vydělen úzký prostor se dřevěným žebříkovým schodištěm, které stoupá do patra, kde je umístěna plackou na pasech zaklenutá oratoř. Další podlaží věže tvoří komora a nad ní je z cihel zděné zvonice patro. Druhý vstup do lodi je prolomen v ose západního průčelí.

Průčelí jsou hladká bez náznaku architektonického členění. Výjimkou je odsazení zaoblených nároží západního průčelí lodi a průčelí věže. Průčelí věže dělí kordonová římsa. V horní polovině věže nad římsou byly provedeny nárožní pilastry s římsovými hlavicemi bez štukového dekoru. V severním a jižním průčelí lodi je na západě prolomeno vždy jedno obdélné okno se segmentovým záklenkem. Otvory jsou stroze vyříznuty ve fasádě a opatřeny pouze parapetními

kamennými profilovanými římsami. Pod jižním oknem je viditelné nároží armované olíčenými opracovanými kvádry. Okna stejného tvaru i rozměrů osvětlují ze tří stran i polygonální závěr. Ve východním poli kněžiště jsou patrné spáry v místě lomeného záklenku zrušeného vyššího gotického okna. Na opěráku začleněném do východní zdi jižní sakristie a na severovýchodním nároží závěru nad stříškou opěráku je patrné zčásti ryté, zčásti malované iluzivní kvádrování. Kapli po severní straně lodi osvětlují celkem tři termální okna s kamenným ostěním se stuhou.

Lod' i kněžiště jsou zaklenu ty plackovými klenbami do pasů. Do západní části lodi je vložena kruchta vynesena širokým stlačeným pasem. Kaple přistavěná k severní straně lodi je zaklenu ta ve třech polích křížovými bezžebnými klenbami, jejichž hrany jsou vytaženy do hřebínků. Od lodi je oddělena vysokým, v patě odsazeným stlačeným pasem. Stará sakristie na severní straně kněžiště je přístupná z kaple i z presbytáře. S kaplí je spojena vysokým stlačeným pasem. Žebrová klenba z cihelných omítaných žeber s výrazným prožlabením tvoří čtyřcípou hvězdu. Žebra vybiha jí z koutů místnosti. Ve třech koutech jsou vertikálně členěné, ostuhovitě prožlabené konzoly. Při vstupu z kněžiště vybíhá žebro přímo ze stěny.

Střechu kostela vynáší krov hambalkové soustavy s protilehlými ležatými stolicemi v plných vazbách. Vazné trámy v jalových vazbách nahrazují krátká čepovaná do výměn.

Obr. 4: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Celkový pohled na ostrožnu s kostelem a farním dvorem od jihozápadu (všechny fotografie P. Borský, 2008).

Hambalky jsou osazeny ve dvou úrovních. V horní části jsou v každé vazbě provedeny vzpěry v podobě ondrejských křížů plátovaných na spodní a horní hambalky. V rovině střechy je konstrukce zavětrována řadou ondrejských křížů mezi plnými vazbami. Krov nad lodí a nad kněžištěm se konstrukčně neodlišuje.

Půda je přístupná průlezem z věže. Na severní stěně věže se v úrovni podkroví zachovaly kamenné krakorce. Nad barokní klenby vystupuje obvodové kamenné zdivo lodi i kněžiště, jehož koruna byla lokálně dozděna cihlami při osazení stávajícího krovu. V jihovýchodním a severovýchodním koutě lodi jsou stěny nad klenbou omítnuté se zbytkem okrového, oranžového nebo cihlově červeného nátěru. Barevně olíčená omítka je zjevně pozůstatkem plochostropého uzavření lodi. S plochostropým interiérem souvisí mohutný trám, který byl v západní části lodi druhotně použitý k uchycení železných táhel z patek klenby. Trám je na třech stranách s výjimkou horní strany červeně malovaný pomocí šablony. Výzdobu tvoří pás sestávající z vegetabilního motivu a z dvojic proti sobě stojících gryfů.

KOSTEL V LITERATUŘE

Dějiny kostela se poprvé zabýval Řehoř Wolný v roce 1860 v církevní topografii Moravy.⁷⁾ G. Wolnému byla sice známa zpráva o kostelním podací z roku 1355, nicméně soudil, že dochovaný kostel vystavěli páni z Hradce. K tomu ho vedla zpráva, že na svorníku staré klenby, snesené při přestavbě kostela v roce

Obr. 5: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Stav kolem roku 1913. Pohled z návsi na kostel a starou hřbitovní bránu. Vlevo od brány bývalá hospodářská budova farního dvora upravená na márnici. Vpravo do hřbitovní zdi vektutá kaple sv. Barbory (převzato z: J. Tiray, o. c. v pozn. 6, s. 372, obr. 81).

Obr. 6: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled na kostel od jihovýchodu. Před věží po boku kněžiště je nová sakristie.

1780, byl údajně znak růže. Wolného historický přehled i popis vývoje včetně jmen umělců podílejících se na úpravě a vybavení kostela v 80. letech 18. století převzali tradičně z valné většiny autoři místopisných příruček 20. století.⁸⁾ Podrobnou analýzu stavebního vývoje kostela vypracoval v roce 1968 zmíněný Václav Richter. Studie byla určena pro sborník o Třešti a okolí, který měl vyjít v roce 1970, avšak text byl publikován až v roce 1992 z Richterovy pozůstalosti.⁹⁾ Studie vyšla souběžně ve Vlastivědném sborníku Vysočiny a ve Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity ve dvou verzích.¹⁰⁾ Součástí studie ve Vlastivědném sborníku Vysočiny je i překlad vizitační zprávy z roku 1667 s popisem kostela.¹¹⁾

Ve stavebním vývoji kostela vymezil V. Richter čtyři etapy. Za nejstarší jádro stavby označil kostel s obdélnou lodí, jejíž zdivo se zachovalo včetně původního jihozápadního nároží ve zdech dochované svatyně. Na východě loď uzavíralo kněžiště neznámé podoby. Zde V. Richter předpokládal apsidu, pravoúhlý závěr nebo pravoúhlý chór ukončený apsidou. Plochostropý kostel byl přístupný od jihu portálem dochovaným v podvěží později přistavěné věže. Nejstarší kostel věž neměl. Podle nálezu patky pozdně románského sloupu u prahu portálu rekonstruoval v západní části lodi panskou emporu. K výbavě kostela patřila dochovaná křtitelnice. Výstavbu takto rekonstruovaného nejstaršího kostela v Urbanově kladl do doby kolem roku 1220 především na základě rozboru tvarosloví jižního portálu. Podle panské tribuny usuzoval na existenci feudálního sídla (dvorce) v blízkém okolí kostela. Hypoteticky předpokládal, že v době výstavby původního kostela patřil Urbanov asi k zeměpanskému zboží, nebo byl jako výsluha v rukou Ranožirovců erbu parohu.

Pozdně románský kostel byl přestavěn snad po požáru v polovině nebo po polovině 15. století za pánů z Hradce. K tomuto závěru ho vedla zejména podoba svorníku s rozetou v severní sakristii, kterou vyložil jako erb Vítkoviců v podobě pětিলisté růže. Nejbližší analogii ke klenbě sakristie spatřoval v zaklenutí presbytáře špitálního kostela sv. Duha v Telči, který byl vystavěn krátce po založení špitálu roku 1414. Při této pozdně gotické etapě byl v Urbanově starý závěr nahrazen polygonálně ukončeným zaklenutým kněžištěm. K severní straně presbytáře byla přistavěna klenutá sakristie a před jižní portál lodi postavena hranolová věž s dřevěným zvoncovým patrem vyloženým na dochovaných krakorcích.

Do doby mezi léty 1637 a 1662 (kolem roku 1650) kladl rozšíření severní sakristie západním směrem o manýristickou kapli, kterou přistavěli z titulu patronátního práva jezuité.

Domníval se, že s přístavbou kaple byla spojena obnova celého kostela a ozdobení stěn kaple i kněžiště sgrafitovou rustikou. Dobu výstavby ohraničil rokem 1637 proto, že tehdy byly obnoveny matriky a fara se opět stala katolickou (G. Wolný uvádí obnovu matrik od roku 1625).

Pozdně barokní (luisézní) přestavbu kostela v poslední, čtvrté stavební etapě kladl do let 1780–1788 na základě zpráv z farní kroniky a nápisu na náhrobníku faráře Ignáce Bertrama. Ignác Bertram byl pohřben v kapli sv. Barbory a podle nápisu: *Postavil vŕŕe novi Oltare Kazal : Křtitel : / Presbyt : Oratoř / Umřel / Ro : 1808 23 Sep .* Při této přestavbě byla podle V. Richtera dosud plochostropá loď kostela prodloužena k západu a zaklenuta stejně jako kněžiště placovými klenbami. Do lodi byla vložena hudební kruchta a patro věže bylo upraveno na oratoř. Dřevěná zvonice byla nahrazena zděnou nástavbou a k věži byla připojena nová jižní sakristie.

KOSTEL V PÍSEMNÝCH PRAMENECH

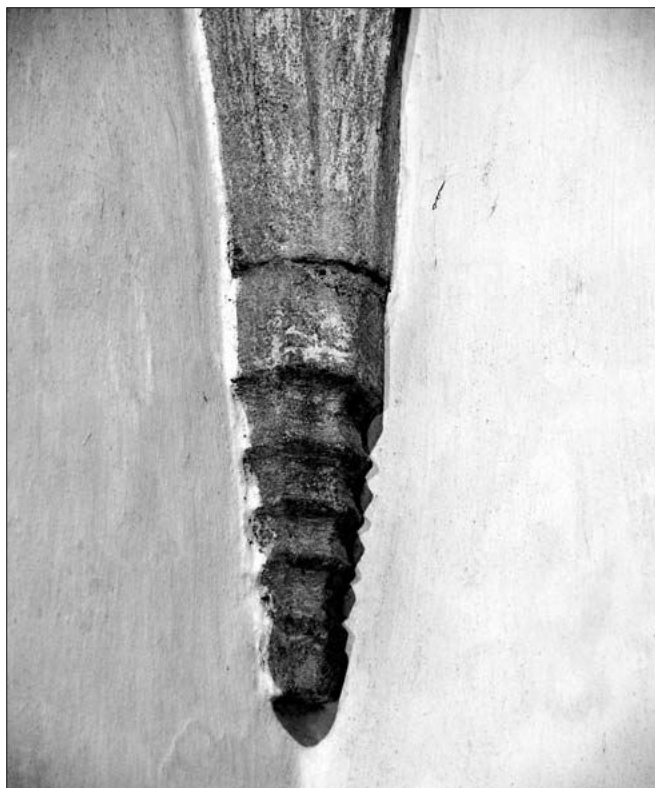
Vyjma vizitační zprávy a farní kroniky V. Richter žádné další písemné prameny nevyužil. Kromě jiného se však zachovaly výtahy z kostelních účtů z konce 17. století a v archivu brněnské konzistoře se dochovala podrobná agenda k opravám v 80. letech 18. století. Nejstarším dokumentem, který se vztahuje ke stavebnímu vývoji kostela, je dopis faráře Michaela Františka Bartoloměje (dle Wolného farářem 1657–1659) z 27. listopadu 1658, který adresoval patronovi kostela a žádal, zda by mohl na hřbitově zbudovat kapli sv. Jana Křtitele, sv. Barbory a sv. Kateřiny pro poutníky přicházející na svátek sv. Jana Křtitele kvůli plnomocným odpustkům.¹²⁾ Dále je podstatná zpráva, že roku 1704 kostel vyhořel (*exusta ecclesia*). Tehdejší farář Tomáš Šimon Kří-

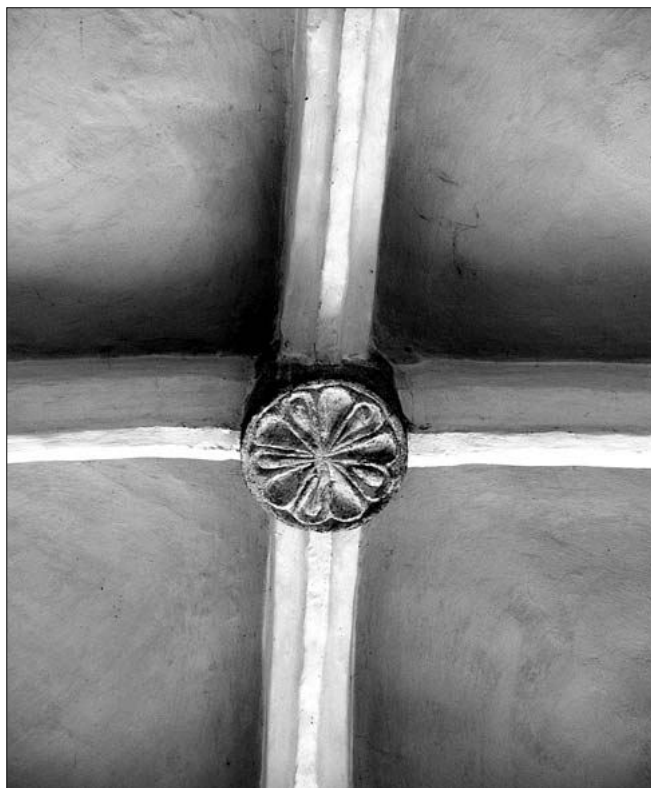
Obr. 7: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled ke kněžišti s mobiliářem z 80. let 18. století.

Obr. 8: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Pozdně románský portál v jižním vstupu do lodi z podvěží.

Obr. 9: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Klenební konzola v severovýchodním koutě staré sakristie.

Obr. 10: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Hlavní svorník klenby staré sakristie s rozetou, kterou V. Richter interpretoval jako „pětistou růži Vítkoviců“.

Obr. 11: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Severní stěna pozdně gotické věže v podkroví nad lodí. Kamenné krakorce, které původně zřejmě nesly útlabí středověké sedlové střechy lodí, posloužily k uložení výměny pozdně barokního krovu ze 60. let 18. století.

Obr. 12: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Severovýchodní kout lodí v podkroví. Omítka s barevnou líčkou nad pozdně barokní klenbou souvisí se starším plochostropým interiérem lodí.

žek si na opravu vypůjčil od kostela v Želetavě 150 zl., od kostela sv. Václava neznámo kde 200 zl., od kostela v Radkově 80 zl. a od paní Tovarové z Telče 300 zl.¹³⁾

Podrobnější zprávy se zachovaly o opravách v 80. letech 18. století, které prováděl Ignác Bertram (farářem 1780 až 1808). Dne 12. července 1781 oznámil Bertram brněnské konzistoři, že když byl investován, byl kostel „in adeo misero statu“, a žádal proto o svolení použít 287 zl. z kostelních

peněz na opravy. Dne 9. dubna 1782 pak žádal o povolení pořídit dva postranní oltáře za 323 zl.¹⁴⁾ V následujícím roce dne 4. června 1783 oznamoval, že hodlá opravit střechu kostela, pořídit dva kalichy, dvě svítilny a další náčiní nákladem 206 zl. Dne 3. července 1784 zaslal konzistoři žádost o přestavbu a zaklenutí kněžiště (zu übermachen und neu zu gewölben Presbyterium) s přiloženým projektem (výkres se nezachoval) a rozpočtem ve výši 403 zl. 15 kr. z 13. června 1784. V rozpočtu se mimo jiné uvádí 7 000 cihel na zdění, 55 mír vápna, dřevo včetně dovozu, prkna na lešení, hřebíky a železo na táhla. Zedníkům bylo určeno 150 zl. a nádeníkům 53 zl. Jmenovitě byli uvedeni Václav (Wenzl) Eugl, zednický mistr a měšťan (nezapsáno kde) s výplatou 24 zl., sklenář Mates Lumpa z Jemnice, stolař Antonín Schüller s výplatou po 10 zl. a zámečník Tomáš Bahr, měšťan telčský. Dne 28. prosince 1785 požádal Bertram o uvolnění 451 zl. na vyhotovení nového hlavního oltáře podle přiloženého náčrtu (kresba se nezachovala). Dne 14. ledna 1789 žádal o svolení pořídit monstranci za 80 zl. a dvě kazule za 1 000 zl.¹⁵⁾ Dne 7. března 1790 požádal o uvolnění částky 164 zl. 14 kr. z kostelního jmění na vybudování schodiště a oratoře.¹⁶⁾ Nakonec dne 20. února 1791 požádal o svolení použít 170 zl. na pořízení nové křtitelnice dle přiložené kresby (náčrt se nedochoval).¹⁷⁾

Stav kostela po opravách byl podrobně popsán v roce 1804 v telčské děkanské matrice v zápisu s datem 31. prosince. „Původ kostela je neznámý, je však starší než pět set let. Kostel vystavěl hrabě Rožmberk nebo Slavata, protože na staré gotické

klenbě, která byla před dvaceti lety stržena, byla růže. Kolem kostela je ohradní zeď, v níž je malá kaple. Na hřbitov vede brána a malá branka. Kostel stojící uprostřed hřbitova je z dobrého materiálu a klenutý. Na prostorné věži kryté plechem jsou tři zvony. V kostele je klenutá kaple s oltářem s křížem v podobě mramorované sochy ze dřeva od dáčického sochaře Františka Sebalda. V kostele je klenutá sakristie včetně do věže zabudované klenuté oratoře. Jsou zde

čtyři náhrobní kameny, na nichž jsou vytesány kalichy, ale nápis je čitelný jen na jednom: *Martin Felix Anno 1780*. Kostel je vydlážděn kamennými deskami a kaple sv. Kříže (tj. stará sakristie) je dlážděna cihlami. Dřevěný mramorovaný hlavní oltář je na římský způsob. Tabernákl je rovněž dřevěný se dvěma cherubíny a jinými drobnými anděly. Oltářní obraz namaloval liechtenštejnský dvorní malíř Steindl asi před padesáti lety. Dle římského způsobu jej drží dva velcí andělé. Sochařská práce je od bývalého jezuitského sochaře *Tobiáše Süssmayera*, původem ze Švábska. Napravo od oltáře je kazatelna od téhož sochaře. Proti epistolní straně je křtitelnice zdobená křtem sv. Jana Křtitele od téhož sochaře. Nedaleko od kazatelny je postranní oltář sv. Prokopa z mramorovaného dřeva. Oltářní obraz namaloval *Jan Pistauer* z Jihlavy roku 1782. Naproti němu vedle křtitelnice je druhý boční oltář sv. Mikuláše biskupa od *J. Pistauera* také z roku 1782. Pod varhanami je obraz sv. Vendelína od *J. Pistauera* z roku 1781.¹⁸⁾

Větší opravy v 19. století proběhly ve dvou vlnách. V roce 1843–1844 byla nákladně opravena poškozená krytina věže a došlo k přelití jednoho ze čtyř zvonů ve věži zavěšených.¹⁹⁾ Účty za opravu vyvolávají jisté pochybnosti o podobě věže ve 40. letech 19. století. Popisuje se v nich oprava *polštáře (Wulst)* na věži pod kupolí a dále se uvádí, že poškození *nástavce věže (Turmaufsatzteil)* bylo zjištěno až po zahájení prací. Je proto možné, že ve 40. letech 19. století byla věž ještě ukončena oplechovanou barokní cibulí a lucernou a dochovaný jehlancový tvar vznikl až později v 19. století, byť se o tak rozsáhlé opravě nezachovala žádná zpráva. Další oprava na začátku 60. let 19. století za faráře *Engelberta Richtera* (farářem a současně telčským děkanem od 1859) se týkala obnovy interiéru a skončila sporem mezi farářem a guberniem o výši nákladů a rozsah oprav, na nichž se podíleli štafirník *Panholzer* z Jihlavy, brněnský malíř *Josef Hübner*²⁰⁾ a *stavební podnikatel Petr Pell* z Telče.²¹⁾

STAVEBNÍ VÝVOJ KOSTELA

Václav Richter vymezil ve stavebním vývoji kostela čtyři etapy. Nové poznatky se týkají druhé, pozdně gotické či goticko – renesanční etapy, a čtvrté, pozdně barokní přestavby, kde se postup barokizace kostela jeví podstatně složitější.

II. stavební etapa

Podle *V. Richtera* byl pozdně románský kostel přestavěn snad po požáru v polovině nebo po polovině 15. století za pánů z Hradce. Tehdy měla být ke kostelu mimo jiné přistavěna kamenná věž. *V. Richter* soudil, že zvonice věže byla dřevěná a spočívala na krakorcích dochovaných na její severní straně. Takový výklad se jeví jako diskutabilní. Krakorce se dochovaly pouze na jedné straně věže (i když jejich existenci na ostatních stranách nelze v současné době spolehlivě vyvrátit ani potvrdit). Zdivo nad nimi, byť zčásti zamítané, je zjevně kamenné a výrazně se neliší od zdiva nižší, z podkroví viditelné části věže. S největší pravděpodobností proto krakorce nevynášely vyloženou dřevěnou konstrukci zvonice, nýbrž nesly žlab sedlové střechy lodi na straně věže. Tomu nasvědčuje i pozice krakorců při nárožích, které jsou osazeny kolmo ke stěně. Existenci dřevěného

Obr. 13: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Západní část podkroví nad lodí. Trám z plochostropého interiéru lodi byl nad její západní částí využit k zavěšení železných táhel z patek pozdně barokní klenby. Trám s dendrochronologickou datací do roku 1527 je na třech stranách malovaný pomocí šablony.

patra ve vyšší úrovni však zcela odmítnout nelze, protože horní část věže je nadezděna cihlami.

Starý závěr kostela byl nahrazen polygonálně ukončeným zaklenutým kněžištěm, avšak loď kostela zůstala plochostropá, jak tomu bylo dle předpokladu i ve 13. století. Omítka s barevnou líčkou z tohoto plochostropého interiéru se zachovala nad pozdně barokní klenbou v jihovýchodním i severovýchodním koutě lodi po stranách středověkého triumfálního oblouku. Linie olíčení určuje světlou výšku předbarokního interiéru. Na půdě nad lodí zůstal bez povšimnutí trám mohutného průřezu, který slouží k ukotvení železných táhel osazených v patách barokní klenby. Trám, uložený v druhotné poloze, se nachází v západní části půdy nad dodatečně prodlouženou lodí a je na třech stranách malovaný. Nezdobená je pouze horní strana trámu, na níž byl položen záklop stropu.

Pomocí šablony byly na trám červenou barvou provedeny pásy s dvojicemi proti sobě stojících gryfů. Mezi nimi je snad vegetabilní motiv (stylizovaný strom života?). Pásy rozdělují červeně malované terče se šesticípými rozetami. Borový trám byl dendrochronologicky datován do roku 1527, přičemž strom byl kácen na konci léta nebo na podzim toho roku.²²⁾ Podle tohoto datování byl krátce po roce 1527 předpokládán starší strop v lodi urbanovského kostela nahrazen novou konstrukcí. Stropnice a zřejmě i nedochovaná záklopová prkna byla malována pomocí šablony.²³⁾

Pořízení nového stropu lodi spadá do sklonku života *Adama I. z Hradce*, který samostatně vládl dominiu pánů

Obr. 14: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Druhotně použitý trám nad západní částí lodi. Šablonová malba na východní straně trámu u severní zdi lodi.

Obr. 15: Urbanov, kostel sv. Jana Křtitele. Detail šablonové malby s motivem proti sobě stojících gryfů oddělených snad stylizovaným vegetabilním motivem.

z Hradce v letech 1511–1531. Byl významným stavebníkem a na telčském panství obnovil opevnění Telče (1513) a vystavěl letohrádek Rozkoš. Vykonával patronátní právo nad premonstrátským klášterem v Nové Říši.²⁴⁾ Kolem roku 1516 vybudoval či přestavěl uvedený kostel sv. Vojtěcha u Studnic u Telče a z titulu vykonavatele patronátu přestavěl i kostel v Urbanově. Ve světle nově zjištěného datování zastropení lodi se nabízí revize datování přístavby sakristie, věže a zaklenutí presbytáře v Urbanově, k čemuž podle V. Richtera došlo už kolem poloviny 15. století. Dataci odvodil ze srovnání klenby urbanovské sakristie s klenbou špitální kaple sv. Ducha v Telči, o níž sám zaznamenal, že byla roku 1486 nazvána novou. Počítal však s její výstavbou již krátce po založení špitálu roku 1414. Čtyřcípé kle-

nební hvězdy jsou však zastoupeny i na mladších stavbách, zejména jihočeských stavebních hutí (kostel P. Marie v Kájově dokončený 1488). Podobně vertikálně členěné a prožlabené klenební konzoly, jaké jsou v urbanovské sakristii, se nacházejí na jižní stěně presbytáře kostela sv. Mikuláše v Rožmberku nad Vltavou z doby kolem roku 1510.²⁵⁾

IV. stavební etapa

V. Richter soudil, že kostel byl barokizován vcelku v letech 1780–1788 za faráře Ignáce Bertrama. Tehdy měla být prodloužena loď k západu a zaklenuta stejně jako kněžiště plackovými klenbami. Předpokládá se, že dřevěné patro věže nahradila zděná konstrukce, ve věži byla zřízena oratoř a k východnímu boku věže byla připojena nová sakristie.

Úpravám takového rozsahu však známý výčet Bertramových zásluh neodpovídá. Navíc podle písemných pramenů, které V. Richter nevyužil, roku 1704 za faráře Tomáše Šimona Křížka kostel vyhořel. O požáru vypovídal rovněž latinský nápis na nedochovaném zvonu z roku 1704, který v překladu zaznamenal J. Tiray ve Vlastivědě moravské: „Bleskem byv zničen, obnoven jsem ke cti sv. Janu r. 1704 v Jihlavě za Šimona Křížka, sv. theologie doktora, faráře urbanovského.“ Rozsah škod znám přesně není, ale nebyly jistě zanedbatelné, protože farář si na opravu vypůjčil celkem 730 zl. Prinejmenším shořela střecha věže a snad také předpokládaná pozdně gotická dřevěná zvonice.

Je možné, že náklady na opravu dosáhly takové výše právě proto, že farář Křížkovský nechal už v roce 1704 vystavět novou zvonici jako zděnou. Věž mohla ukončovat obvyklá cibule s lucernou, jak naznačuje nejasný popis v útech z 19. století.

Dochovaný krov nad lodí byl dendrochronologicky datován do roku 1764/1765 (mýcení kmenů od léta 1764 do léta 1765 ve vegetační sezóně). Datace se týká vazných trámů krovu nad lodí, z nichž jeden byl datován do roku 1880/1881, kdy byl zřejmě krov opravován.²⁶⁾ Krov nad kněžištěm datován nebyl, ale podle identické konstrukce lze předpokládat, že je současný s krovem lodi. Z uvedeného vyplývá, že k prodloužení lodi západním směrem a vztyčení nového krovu došlo již krátce po roce 1765 za faráře Martina

Felixe (farářem 1746–1780), který zahájil barokizaci kostela podle projektu neznámého stavitele. Klenulo se nepochybně pod novým krovem. Do smrti Martina Felixe byla provedena klenba lodi zřejmě včetně členění stěn a nových okenních otvorů. Asi byla postavena i nová kruchta u západního průčelí lodi. Pouze kněžiště zůstalo zaklenuté pozdně gotickou klenbou a s původními okny. Načrtnutý postup přestavby kostela pak zcela odpovídá nápisu na náhrobku Felixova nástupce Ignáce Bertrama (farářem 1780 až 1808), podle něhož Bertram jen vystavěl (zaklenul) kněžiště a oratoř ve věži. Ignác Bertram tak dokončil dílo svých předchůdců T. Š. Křížka a M. Felixe přestavbou kněžiště včetně úpravy oken a kostel vybavil novým mobiliářem.

K přestavbě a zaklenutí presbytáře se zachoval rozpočet z roku 1784.²⁷⁾ Barokizace presbytáře byla prováděna nepochybně podle neznámého starého projektu zednickým mistrem Václavem (Wenzlem) Euglem. Podle rozpočtu měl obdržet 24 zl., zatímco zedníkům mělo být vyplaceno celkem 156 zl. a nádeníkům 53 zl. Soudě podle nevysokého honoráře zcela jistě žádný projekt nevyhotovil. V rozpočtu je uváděn jako měšťan (neznámo kde) a v 80. letech 18. století vypracoval rozpočty na řadu škol v okolí (v Mrákotíně, Radkově, Pavlově, Urbanově, Kostelní Myslové, Rásné, Hostěticích, Dyjici, Doupěti a v Růženě).²⁸⁾ S jistými pochybnostmi lze vyslovit hypotézu, že byl příbuzným jihlavského stavitele Augustina Aigela (Aigla), který v letech 1759–1760 přestavěl kostel sv. Petra a Pavla v Úsobí.²⁹⁾

K nejzajímavějším poznatkům, učiněným při stavebně-historickém průzkumu kostela v roce 2008, patří doklad šablonové malby na druhotně použitém stropním trámu lodi, který byl dendrochronologicky datován do roku 1527. Malby šablonou byly v českém prostředí dokumentovány dosud u několika sakrálních staveb převážně z 15. století a publikované doklady se zatím omezily jen na region západních Čech.³⁰⁾ Ikonografický motiv gryfů však mezi vzory šablon ještě zaznamenán nebyl.³¹⁾

POZNÁMKY

- 1) J. Bláha – J. Hrdlička, Kostel sv. Vojtěcha poblíž Studnic u Telče, Průzkumy památek 5, 1998, č. 2, s. 99–115.
- 2) P. Borský, Kostel sv. Jana Křtitele v Urbanově (okr. Jihlava). Stavebněhistorický průzkum, rkp. Brno 2008 (vypracováno s podporou kraje Vysočina).
- 3) P. v. Clumecky – J. Chytil – C. Demuth – A. R. v. Wolfskron (eds.), Die Landtafel des Markgraffthumes Mähren. Text der Brünnner Cuda. Brünn 1856, s. 24, č. 64 (dále cit. jako ZDB I).
- 4) K rodu z Volčírova srov. J. Pílnáček, Staromoravští rodové. Brno 1996, s. 159.
- 5) ZDB I, s. 329, č. 40.
- 6) J. Tiray., Telecký okres. Vlastivěda moravská. Brno 1913, s. 371–375; L. Hosák, Historický mistopis země Moravskoslezské. Praha 1938, s. 22 a V. Richter, Farní kostel sv. Jana Křtitele v Urbanově, Vlastivědný sborník Vysočiny, odd. věd společenských 8, 1992, s. 41–55, zvl. s. 47–49.
- 7) G. Wolny, Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. Abt. II. Brünnner Diocese. Bd. III. Brünn 1860, s. 125–127.
- 8) A. Hrdlička, Topografie diecese brněnské. Brno 1908, s. 431–432; J. Tiray, o. c. v pozn. 6.
- 9) Rukopis nyní uložen v Archivu Masarykovy univerzity, fond B 42.
- 10) V. Richter, Farní kostel sv. Jana Křtitele v Urbanově, Vlastivědný sborník Vysočiny, odd. věd společenských 8, 1992, s. 41–55; V. Richter, Farní kostel sv. Jana Křtitele v Urbanově, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity 39–41, F 34–36, 1990–1992, s. 71–86.
- 11) Moravský zemský archiv Brno (dále cit. jako MZA Brno), fond G 10, inv. č. 170, evid. č. 190 (v Richterově textu pramen necitován). V tomto popisu je poprvé výslovně uvedeno zasvěcení kostela sv. Janu Křtiteli.

K patrocinu srov. P. Jokeš – M. Rychlíková, Výzkum patrociní na jihozápadní Moravě, Časopis Matice moravské 112, 1993, s. 55–76, zvl. s. 73. V další práci P. Jokeše je kostel s odvoláním na sdělení B. Samka označen za stavbu ze 2. poloviny 13. století. Viz P. Jokeš, K otázce rekonstrukce kostelní sítě na Moravě ve 13. století (Na příkladě západní a jihozápadní Moravy), Časopis Matice moravské 124, 2005, s. 171 až 201, zvl. s. 199.

- 12) MZA Brno, fond E 82, inv. č. 2 804, sign. U 1, kart. 786. Dopis byl nepochybně znám i G. Wolnému (cituje archiv konzistoře v poznámce), který uvádí výstavbu kaple v roce 1659.
- 13) Tamtéž, fol. 81a.
- 14) MZA Brno, fond E 82, inv. č. 2 316, sign. V 29, kart. 755.
- 15) MZA Brno, fond E 82, inv. č. 2 314, sign. V 27, kart. 755.
- 16) MZA Brno, fond E 82, inv. č. 2 313, sign. V 26, kart. 755.
- 17) MZA Brno, fond E 82, inv. č. 2 314, sign. V 27, kart. 755.
- 18) MZA Brno, fond B 16, inv. č. 452.
- 19) MZA Brno, fond B 15, inv. č. 738, sign. 9 / 2 : U 3 Urbanov a fond F 239, inv. č. 1523, kart. 66.
- 20) K osobě Josefa Hübnera (1817–1872) srov. B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska. I. svazek A / I. Praha 1994, s. 168, 360, 620.
- 21) K opravám v 60. letech MZA Brno, fond B 15, inv. č. 738, sign. 9/2: U 3 Urbanov.
- 22) Trám datoval Josef Kyncl v rámci průzkumu kostela v roce 2009. Viz J. Kyncl, Zpráva č. 449–04 / 09 o dendrochronologickém datování kleštiny klenby kostela sv. Jana Křtitele v Urbanově, okr. Jihlava, kraj Vysočina. Brno 2009 (uloženo v archivu zpracovatele).
- 23) Nelze zcela vyloučit možnost, že trám byl druhotně použitý z jiné stavby. Zdá se to však velmi málo pravděpodobné, protože i délka trámu vcelku odpovídá šířce lodi.
- 24) V. Bůžek – J. Hrdlička a kol., Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce. Praha 1997, zvl. s. 7 n.; V. Ledvinka, Adam II. z Hradce a poslední pánů z Hradce v ekonomice, kultuře a politice 16. století. In : Opera historica 8, 1998, s. 7–29. K opevnění Telče V. Razín – P. Zahradník, Městské opevnění a jeho vztah k vývoji středověké Telče, Průzkumy památek 15, 2008, č. 2, s. 69–96.
- 25) K datování naposled H. Láta, Pozdně gotické kostely v jižních Čechách, Umění 52, 2004, s. 136–151, zvl. s. 144–145. Konzoly však nesouvisí s mladší kroužkou klenbou.
- 26) Datování provedl Josef Kyncl již v roce 1999 pro tehdejší PÚ Brno v rámci projektu EUREKA. Viz J. Kyncl, Znalecký posudek č. 95–25/99 na dendrochronologické datování vybraných stavebních objektů v okresech Česká Lípa, České Budějovice, Jihlava, Jindřichův Hradec, Liberec a Žďár nad Sázavou. Brno 1999 (uloženo v archivu zpracovatele).
- 27) Otázkou zůstává přesné vročení doby výstavby nové jižní sakristie.
- 28) MZA Brno, fond F 239, inv. č. 370, sign. 64/6–9 A, kart. 13.
- 29) P. Vlček (red.), Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004, s. 10.
- 30) T. Edel (red.), Příběh gotické šablony. Katalog výstavy Neznámý středověk – Pozdně gotická šablonová malba v Čechách a Německu 13. 2. až 15. 4. 1997 v Českém Dubu. Český Dub – Praha 1997.
- 31) K motivu gryfa a jeho rozšíření naposled D. Menoušková, Motiv bájného gryfa na reliéfech moravských a slezských středověkých komorových kachlů, Archaeologia historica 34, 2009, s. 225–243.

DIE KIRCHE DES HL. JOHANNES D. T. IN URBANOV BEI TELČ

Das Dorf Urbanov (Bez. Jihlava [Iglau], Kreis Vysočina) gehörte in der frühen Neuzeit zur Herrschaft Telč (Teltsch) an. Die dortige Pfarrkirche des hl. Johannes d. T. ist erstmals mittels einer Erwähnung vom Patronatsrecht zum J. 1355 belegt. Die Kirche steht in der Höhenlage an einer Felssporn außerhalb der Dorfbauung; es handelt sich um einen Bau spätromanischen Ursprungs. Die Baugeschichte der Kirche wurde schon in der Literatur beschrieben und man rekonstruierte gründlich den alten Kern des Gotteshauses. Die vorliegenden Ergebnisse einer neuen Untersuchung der Kirche präzisieren weiter ihre Baugeschichte. Die spätromanische Emporenkirche aus der Zeit gegen 1220 wurde um 1527 umgebaut. Der Umbau erfolgte unter Adam I. von Neuhaus, der als damaliger Herrschaftsbesitzer auch das Patronatsrecht ausübte. Die genaue Bestimmung der Umbauzeit beruht auf der dendrochronologischen Datierung eines sekundär verwendeten Deckenbalkens 1527. Der Balken war mit der ziegelroten Schablonenmalerei bedeckt. Beim Umbau ersetzte

man den östlichen Abschluss des Kirchenschiffs unbekannter Gestalt (rechteckig, Apside oder Chor mit Apside?) mit einem polygonalen gewölbten Presbyterium. An die Nordseite des Presbyteriums baute man die sternrippengewölbte Sakristei zu. Vor das südliche spätromanische Eingangsportal ins Kirchenschiff baute man einen gemauerten quadratischen Turm zu, der wohl mit einem hölzernen Glockengeschoss gipfelte. Das Kirchenschiff besaß flache Balkendecke, wahrscheinlich mit einfacher, mit der Schablonenmalerei bedeckter Sturzdecke. Gegen 1650 (vor 1652) schloss man an die spätgotische Sakristei eine gewölbte Kapelle an. Nach einem Feuer 1704 wurde der Turm im unbekannten Ausmaß erneuert und wohl mit einer welschen Haube versehen. Die Kirche wurde stufenweise seit den 1760-er Jahren barockisiert. Der dendrochronologischen Datierung gemäß wurde das Kirchenschiff kurz nach 1765 nach Westen erweitert und unter einem neuen Dachwerk gewölbt. Den Umbau schloss in den 1780-er Jahren die Wölbung des Presbyteriums, Errichtung eines Oratoriums im Turmobergeschoss und die Ausstattung der Kirche mit neuer Inneneinrichtung ab. Die vermutete welsche Haube des Turms wurde (hypothetisch) in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts mit dem erhaltenen Zeltdach ersetzt. Zu den interessantesten Funden gehört der bislang nicht identifizierte sekundär verwendete, mit Schablonenmalerei bedeckte Deckenbalken. Die Bemalung bedeckt drei Balkenseiten, ihr Motiv stellten gegenüberstehende Paare der Greife dar. Zwischen ihnen befand sich wohl ein stilisiertes Pflanzenmotiv (der Lebensbaum?).

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Urbanov (Bez. Jihlava [Iglau]), sogen. erste Militärmapping 1764 bis 1768.

Abb. 2: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Umgebung der Kirche mit dem an der Südseite situierten Pfarrhof, Identifikationsskizze der Mappe des Stablen Katasters, 1835 (MZA [Mährisches Landesarchiv] Brno, Archivfond D 9, Inv.-Nr. 3583, Nr. der Mappe 2782, Karton 665).

Abb. 3: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Grundriss der Kirche mit Auszeichnung der Bauphasen laut V. Richter. Schwarz – Phase I (gegen 1220); schraffiert – Phase II (um 1450 oder nach der Mitte des 15. Jahrhunderts); punktiert – Phase III (um 1650); nicht ausgezeichnet – Phase IV (1780–1788). Übernommen aus: V. Richter, s. Anm. 6, S. 63.

Abb. 4: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Gesamtansicht der Felsporn mit der Kirche und dem Pfarrhof von Südwesten (alle Fotos P. Borský, 2008).

Abb. 5: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Zustand um 1913. Blick vom Dorfplatz zur Kirche und dem alten Friedhofstor. Links vom Tor einstiges, zur Leichenkammer umgestaltetes Wirtschaftsgebäude des Pfarrhofs, rechts in der Friedhofsmauer die hl. Barbarakapelle. Übernommen aus V. Tiray, s. Anm. 6, S. 372, Abb. 81.

Abb. 6: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Ansicht von Südosten, vor dem Turm an der Chorseite neue Sakristei.

Abb. 7: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Durchsicht zum Presbyterium, Einrichtung aus den 1780-er Jahren.

Abb. 8: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Spätromanisches Eingangsportal an der Schiffssüdseite im Turmerdgeschoss.

Abb. 9: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Gewölbekonsolle in der Nordostecke der alten Sakristei.

Abb. 10: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Schlussstein vom Gewölbe der alten Sakristei mit einer Rosette, von V. Richter als „Fünflattrose der Wittigonen“ gedeutet.

Abb. 11: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Nordwand des spätgotischen Turms im Schiffsdachraum. Die ursprünglich für die Dachkehle vom mittelalterlichen Satteldach bestimmten Steinkonsolen dienten für den Wechselbalken des spätbarocken Dachwerks aus den 1760-er Jahren.

Abb. 12: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Dachraum über der Schiffsnordostecke. Die Putzschicht mit farbiger Tünche oberhalb des Spätbarockgewölbes hängt mit dem älteren flachgedeckten Schiffsinnenraum zusammen.

Abb. 13: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Westteil des Schiffsdachraums. Ein Balken vom flachgedeckten Schiffsinnenraum an der Westseite wurde zum Hängen der eisernen Zugstangen von den Spätbarockgewölbbefüßen verwendet. Der dendrochronologisch 1527 datierte Balken ist an drei Seiten mit Schablonenmalerei bedeckt.

Abb. 14: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Der sekundär verwendete Deckenbalken über dem Westteil des Schiffs. Die Schablonenmalerei bedeckt die östliche Seite des Balkens an der Schiffsnordwand.

Abb. 15: Urbanov, Kirche des hl. Johannes d. T. Detail der Schablonenmalerei mit Motiv der gegenüberstehenden, wohl mit einem stilisierten vegetabilen Motiv getrennten Greife.

(Übersetzung J. Noll)

RENEŠANČNÍ TERAKOTY Z BÝVALÉHO ZÁMKU V CHOMUTOVĚ

MICHAELA BALÁŠOVÁ

V lapidáriu Oblastního muzea v Chomutově se nachází soubor renesančních terakotových článků. Řada z nich byla součástí už staré muzejní sbírky za první republiky (kat. č. 1, 2, 3a, 5a), dochovaná dokumentace však neobsahuje žádné informace o tom, odkud a jak se do sbírky dostaly. Ze starého muzejního fondu mají pocházet i čtyři terakotové články (kat. č. 4, 5b, 6, 11a), které byly do muzejní evidence zapsány v sedmdesátých letech 20. století. Ani v tomto případě nemáme k dispozici žádné informace ohledně původu předmětů, v dochovaných předválečných inventářích však zmíněny nejsou.¹⁾ Jako další se do muzejní sbírky dostalo terakotové ostění (kat. č. 8), které bylo nalezeno v roce 1998 při rekonstrukci zadního traktu dnešní radnice – údajně s několika dalšími terakotami a pískovcovými články.²⁾ K poslednímu rozšíření souboru došlo v roce 2008, kdy bylo při archeologickém výzkumu na Žižkově náměstí v Chomutově objeveno dalších pět terakotových článků (kat. č. 3b, 7, 9, 10, 11b).³⁾ Uvedené terakoty byly, spolu s celou řadou kamenných architektonických článků, nalezeny v zasypaných sklepních prostorech bývalého pivovaru (jednalo se o budovy původního hospodářského traktu chomutovského zámku, pozdější radnice). Takřka celý areál pivovaru byl poškozen v závěru druhé světové války, když v jeho blízkosti dopadla letecká bomba. V roce 1948 byly nadzemní konstrukce poškozených staveb strženy a takto vzniklá suť byla použita k zasypání podzemních prostor demolovaných budov. Uvedené články nebyly, nicméně, součástí stavební sítě, ale nacházely se položené na podlaže jednoho ze sklepů. Sklep evidentně sloužil jako depozitář historických architektonických detailů, ať už z areálu radnice, či z jiných objektů. Snad mohl souviset s městským muzeem, které sídlilo v hlavní budově radničního komplexu.⁴⁾

KATALOG

Kat. č. 1 (OM v Chomutově, inv. č. La 77) (obr. 1)

Jedná se o segmentový prvek skládající se z 1 vnitřního a 2 vnějších dílů, bez středového otvoru (š. vnitřního dílu 28 cm, š. vnějšího dílu 12 cm, d. segmentu 38–52 cm, tl. 12–20 cm). Zastoupen 5 vnitřními a 4 vnějšími díly. Celá čelní plocha vnitřního segmentu je pokrytá reliéfní výzdobou z navzájem se protínajících masivních půlkružnic (na jednom dílu je jedna celá půlkružnice a 2 čtvrtkružnice, které navazují na reliéf v navazujících sousedních článcích) – ty vymezují trojúhelníkovitá pole vyplněná reliéfními motivy stylizovaných dubových trojlístů s kruhovými vypnulínami a rolničky(?). Čtvrtkružnice se sbíhají v renesančním štítě s mlýnským kamenem (erb rodu z Veitmile). Vnitřní okraj článku je zvýrazněn plastickou lištou tvořenou pravouhlým výstupkem s vnějším čtvrtkruhovým výžlabkem, do kterého je vložena řada polokoulí; vnější okraj je bez lišty – z vnější strany naléhají 2 užší segmentové díly, jejichž profilaci tvoří (z vnější strany k vnitřní): mohutná plastická lišta, pravouhlý ústupek, čtvrtkruhový výžlabek, do kterého je vložena plasticky členěná polo-